

gibanje in odnos avstrijske vlade do tega gibanja, dalje, deklaracijsko gibanje in politično dejavnost slovenskih strank in političnih skupin, ko so pričakovale zmago antante in s tem morebitno revizijo londonskega pakta. Nato pisec ugotavlja povezanost oziroma nepovezanost deklaracijskega gibanja s slovenskim uporništvom. Nato oriše politične dogodke, ki so privedli do ustanovitve narodnega sveta, do prekinitve vsake politične zveze z avstro-ogrsko vlado (11. oktobra 1917), do narodne manifestacije 29. oktobra v Ljubljani s spontanim Rostohárjevim nastopom in slovesno obljubo vojakov »... prisegamo zvestobo svoji narodni državi Jugoslaviji«. S tem pa smo seveda samo v grobem in le delno nakazali vprašanja, ki jih je avtor raziskoval. Vsekakor je potrebno poudariti, da se je Pleterski z velikim poznavanjem gradiva in obdobja lotil raziskave in strnil svoja nova spoznanja in analize v sklepe s pomočjo najnovejših prijemov in tehnične obdelave: historičnih dokumentov in z vidikov kompleksnega opazovanja družbenih pojavov. Zato je v tekstu vse polno novih razlag, spoznanj, ocen in trditev za vrsto vprašanj, političnih osebnosti, dogodkov in podobno.

Knjiga je kljub znanstvenemu tekstu pisana tekoče in zanimivo in če ji še dodamo mesto, ki ji gre v najnovejšem slovenskem zgodovinskoopisju, je vredna vse naše pozornosti.

Anka Vidovič-Miklavčič

Trieste Ottobre-Novembre 1918. Raccolta di documenti del tempo a cura di Salvatore Francesco Romano. Izd. Comitato Trieste '68, Trst 1968, zv. I., II., III., strani 167, 174, 245; 44 faksimilov, 33 fotografij.

V počastitev 50-letnice pridružitve Trsta k Italiji je poseben odbor »Comitato Trieste '68« med drugim izdal zbirko virov o prelomnih dveh mesecih pred in po razpadu avstro-ogrške monarhije. Gradivo so zbrali in uredili tržaški zgodovinarji Ennio Maserati, Roberto Meneghetti in Samo Pahor pod vodstvom predsednika tržaško-goriškega odbora za zgodovino Risorgimenta in profesorja tega predmeta na tržaški univerzi, Salvatoreja Francesca Romana.

Zbirka vsebuje 350 dokumentov ali odlomkov (tekočih števil je 284 toda k nekaterim tekstom so dodani dopolnilni viri, ne glede na čas njihovega nastanka, označeni s črkami), razvrščenih kronološko in razdeljenih v treh zvezkih. Vsak zvezek predstavlja svojo dobo: konec habsburške vladavine — Gli ultimi giorni della dominazione austriaca; medvladje — L'amministrazione provvisoria del Comitato di Salute Pubblica; začetek italijanske okupacijske oblasti — Gli inizi del Governo Militare Italiano.

V prvem zvezku so objavljeni dokumenti, ki so nastali med prvim in enajstidsetim oktobrom leta 1918. Tu najdemo zanimive polemike med privrženci različnih konceptov o bodočnosti tržaškega ozemlja, med Henrikom Tumo in Edmondom Puecherjem, med slovenskimi narodnjaki in italijanskimi socialisti. Dalje gradivo o ustanovitvi in dejavnosti slovenskega narodnega sveta v Trstu in italijanskih nacionalnih zvez, o nastopih italijanskih poslancev v dunajskem državnem zboru, o iredentistični dejavnosti begunskih organizacij v Italiji, o gospodarskih in življenjskih razmerah v Trstu neposredno pred koncem vojne. Zvezek zaključuje opis demonstracij v Trstu ob prevratu, v treh inačicah, iz nacionalističnega časopisa La Nazione, iz delavskega Il Lavo-

ratore in slovenskega narodnega glasila Edinost (v drugem zvezku je še poročilo iz slovenskega socialnodemokratskega lista Naprejj), gradivo o ustanovitvi Odbora za javno blaginjo in zadnji razglasi cesarsko kraljevega namestnika Fries-Skeneja ob odhodu iz Trsta.

Drugi zvezek zajema izredno kratko, toda pomembno dobo štirih dni, od odhoda cesarsko kraljevega namestnika 31. oktobra do podpisa premirja in prihoda italijanske vojske v Trst 3. novembra 1918. To je čas, ko je Trst upravljal Odbor za javno blaginjo, zato večina dokumentov zadeva njegovo dejavnost, ukrepe o oskrbi, vzdrževanju reda, razorožitvi, ustanavljanju narodnih straž in podobno. To gradivo dopolnjujejo viri, ki pričajo o delovanju slovenskega narodnega sveta v Trstu in Ljubljani ter o delovanju italijanske nacionalne zveze — Fascio nazionale. Intervencija Odbora za javno blaginjo pri poveljstvu zavezniške ali bolje italijanske mornarice v Benetkah je prikazana z akti odbora in opisi o opravljeni misiji, objavljenimi v raznih publikacijah. Gre za pripoved socialista Callinija in nacionalista Samaje z dopolnili in popravki Puecherja in Tomašiča, za zapisnika, ki sta ju sestavila narodni svet in Odbor za javno blaginjo. Iz časopisa La Nazione je vzet tudi opis izkrcanja italijanskih čet v Trstu, slede pozdravni govori guvernerju Petittiju, pozdravi Otokarja Rybařa in českoslovaških vojakov so objavljeni v francoščini, razglasi guvernerja o prevzemu oblasti in o razpustu Odbora za javno blaginjo ter besedilo določil premirja.

Tretji zvezek je najboljšejnji, zajema okrog 160 dokumentov za čas od tretjega do tridesetega novembra 1918, ko se začne uveljavljati italijanski okupacijski režim. Poleg guvernerjevih ukrepov o razorožitvi, prepovedi svobosčin, ustanovitvi vojnega sodišča, cenzuri, razpustu slovenskega narodnega sveta in podobno, so zanimivi predvsem dopisi osrednjih italijanskih oblasti, ministrskega predsednika Orlanda in vrhovnega vojaškega poveljnika Diaza, o načinu okupacije, vprašanjih medzavezniške zasedbe in ureditvi civilne uprave na zasedenem ozemlju, na katero so imeli odločilen vpliv domači italijanski nacionalisti. O tem vprašanju je izostalo znamenito zaupno navodilo načelnika vrhovnega štaba generala Badoglia z dne 29. novembra, ohranjeno v rimskem arhivu v fondu generalnega sekretariata za civilne zadeve, ki predstavlja sintezo italijanske politike na zasedenem ozemlju in osnovo za ravnanje okupacijskih oblasti s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom.

Delo slovenskega narodnega sveta je prikazano z razglasi, intervencijami in pritožbami pri guvernerju in vladi države SHS zoper način zasedbe ter z nekaterimi podrobnimi podatki o prihodu italijanske vojske v posamezne predele tržaškega ozemlja. Iz življenja italijanskih političnih strank najdemo, poleg načelnih člankov iz periodike, vire o ustanovitvi oziroma obnovitvi Fascio nazionale ter o priključitvi italijanskih socialističnih organizacij k tem v Italiji. Več virov govori še o socialnih, gospodarskih in šolskih vprašanjih, o brezposelnosti, potrebi po normalizaciji razmer, sožitju in vprašanju tržaškega škofa slovenske narodnosti Karlina, zoper katerega se že v tem zgodnjem času sproži kampanja nacionalističnega tiska.

Že iz tega sumarnega pregleda vsebine je razvidna izredna pestrost objavljenih virov tako glede provenience, nahajališč, vrste in oblike, kakor glede vsebine. Zbiralci so se odločili, kot pravijo v predgovoru, za izbor pomembnejših virov, ki so nastali v zvezi z avstro-ogrsko oblastjo, italijansko državo in

nastajajočo jugoslovansko državo. Svojevredna je provenienca gradiva dveh organov delujočih v dobi medvladja, Odbora za javno blaginjo in slovenskega narodnega sveta.

Gradivo avstro-ogrske provenienice so našli večinoma v državnem arhivu v Trstu, v fondih predsedstva in spisi c. k. namestništva, zaupni arhiv tržaške policijske direkcije, listine deželnega sodišča in v uradnih zapisnikih dunajskega državnega zbora.

Gradivo italijanskih državnih organov so odbrali v osrednjem državnem arhivu v Rimu, fond generalnega sekretariata za civilne zadeve pri vrhovnem poveljstvu italijanske vojske, v zgodovinskem arhivu ministrstva za zunanje zadeve, fonda odrešeno in osvobojeno ozemlje ter vladavina Dalmacije in Julijske krajine ter v občinskem arhivu v Trstu, zbirke zapisnikov sej tržaškega občinskega odbora in županske listine. Del dokumentov je vzet še iz objavljene zbirke I documenti diplomatici italiani za dobo 1918—1922.

Vire jugoslovanske provenienice so odbrali iz objavljene zbirke Gradja o stvaranju jugoslovanske države, iz arhivskih fondov Narodni svet v Ljubljani (1918) ter telefonskih razgovori narodnega sveta v Arhivu Slovenije in gradivo primorskih narodnih svetov v Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Gradivo krajevnega narodnega sveta v Trstu je fragmentarno in dokaj poškodovano ohranjeno v zapuščini Josipa Vilfana, deponirani pri Mestnem arhivu ljubljanskem, medtem ko je gradivo Odbora za javno blaginjo, tudi fragmentarno, shranjeno v domovinskem zgodovinskem muzeju v Trstu.

Arhivsko gradivo dopolnjujejo časopisni viri, vzeti najpogosteje iz italijanskega nacionalističnega glasila *La Nazione* in socialističnega dnevnika *Il Lavoratore*, dobro so zastopani tudi članki iz *Edinosti* ter drugih periodičnih publikacij časopisnega ali revialnega značaja.

Spričo raznovrstnosti izvora, značaja in oblike virov je uredništvo posamezne dokumente opremilo s posebno klasifikacijo. S tega vidika jih je razvrstilo v tele kategorije: listine cesarsko kraljevega namestništva, jugoslovanske diplomatske listine, italijanske diplomatske listine, listine italijanskega zunanjega ministrstva, generalni sekretariat za civilne zadeve, parlamentarni akti, občinski arhiv, listine Odbora za javno blaginjo, listine narodnega sveta, razglasi, dokumenti strank, policijski dokumenti, časopisi, privatne zbirke, periodika. Ta označba in navedba nahajališča posameznega dokumenta je večinoma tudi edini spremljevalec objavljenega izvornika. Včasih je ob dokumentu še opozorilo uredništva na drug dokument, objavljen v zbirki ali pa tudi ne, ki zadeva obravnavano problematiko, le izjemoma je uredništvo dodalo tudi lastna pojasnila ali ugotovitve. V predgovoru opozarja, da se je pri opombah omejilo na najpreprostejše anotacije tudi zato, da bi uporabnik sam prek virov spoznal posebnost časa, njegovo mnogovrstnost in kontradiktornost. To je bil tudi kriterij za izbor gradiva, ker če že ni mogoče, kakor beremo v predgovoru, objaviti celotne, čeprav parcialne dokumentacije, naj posredujejo viri vsaj bistveno sliko konkretnih vprašanj, političnih in čustvenih orientacij ter dejanskega stanja, ki sama po sebi nakazuje zgodovinske probleme, ki še dandanes zbuja pozornost.

Zbirki Trieste Ottobre — Novembre 1918 ni mogoče odrekati visoke vrednosti, tako zaradi vrste novih, doslej nepoznanih ali težko dostopnih virov, kakor zaradi vsestranske osvetlitve okoliščin in dogodkov. Gotovo je ured-

ništvo doseglo namen, prikazati ozračje prelomnih dni, saj že bežen pregled zvezkov vtisne občutek splošne zmedenosti in notranjih nasprotij, ki so tedaj zavladaše Trstu. Kronološka razvrstitev, ki prepleta dokumente z najbolj različno vsebino od življenjsko pomembnih vprašanj do stranskih pojavov, utegne ta vtis še poglobiti. Po drugi strani pa ta sistem močno otežkoča uporabo dokumentov, tem bolj ker uredništvo, za to se posebej opravičuje, ni utegnilo sestaviti tudi seznama virov po problemih. Omenjena klasifikacija tega ne more nadomestiti, saj označuje le provenienco in obliko ne pa tudi problema, ki ga vir obravnava.

Razen dokumentov v italijanščini, ki seveda prevladujejo, so v izvirnem jeziku objavljeni še teksti v francoščini, medtem ko so nemški in slovenski ali srbohrvaški dokumenti prevedeni.

Delu je dodanih štiriinštirideset faksimilov najbolj značilnih dokumentov in vinjet, v prilogi pa še triinštirideset fotografij. Slikovno gradivo prikazuje večinoma splošne razmere v Trstu z avstrijskim in italijanskim vojaštvom ter posamezne italijanske politične skupine in osebnosti. Zaman iščemo sliko iz življenja tržaških Slovencev, kar je spričo obletnice, kateri je zbirka posvečena, morda razumljivo, glede na resnost in visoko mero objektivnosti pri izboru virov pa nas vendarle razočara.

Milica Kacin-Wohinz

Miha Marinko **Moji spomini**. Mladinska knjiga, Ljubljana 1971, 336 strani.

Miha Marinko je poleg Ivana Regenta prvi izmed vodilnih slovenskih komunistov, ki se je lotil pisanja spominov na svoje zares razgibano življenje in več kot petdesetletno delovanje v revolucionarnem gibanju. Takšni spomini naj bi prikazali razmere, v katerih so živeli delavci v polpretekli dobi in se bojevali za izboljšanje svojega socialnega položaja; približali naj bi preteklo dobo zlasti tistim, ki je niso doživljali, da bi lažje razumeli sedanost. Hkrati naj bi spomini koristili tudi zgodovinopisju, zlasti zgodovini delavskega gibanja in Komunistične stranke Slovenije. Spominskega gradiva se je v teh več kot 25 letih po vojni sicer že veliko nabralo, še posebej velja to za obdobje NOB, vendar so to le daljši ali krajši članki v časopisih, revijah in zbornikih, ki osvetljujejo posamezne dogodke oziroma določena razdobja piščevega delovanja. Imamo tudi nekaj knjig spominov, ki se ali omejujejo na določeno razdobje ali pa so jih pisali ljudje, ki niso delali v komunistični stranki v pokrajinskem merilu in zato niso mogli imeti širšega vpogleda v potek dogajanj in še manj v oblikovanje partijske politike.

Zato so spomini vodilnih partijskih delavcev, napisani nepretrgano skozi vse razvojne stopnje njihovega delovanja, zelo pomembni. Ne le da spopolnjujejo vrzeli v arhivskem gradivu, ki so občutne zlasti za obdobje med dvema vojnama (še posebej za obdobje 1937—1941, ko ni več fotokopij iz arhiva kominterne) in za prvo obdobje NOB; spričo ilegalnosti gibanja nam tudi pomagajo pojasniti, pravilno ovrednotiti ali dopolniti obstoječe dokumente. Zato nas Marinkova knjiga zanima predvsem s tega gledišča. Za knjigo kot je Marinkova bi bilo pričakovati odziv še živečih komunistov, ki so z njim sodelovali, da bi dopolnili njegovo pripoved, jo po svoje ovrednotili, jo